

Den högskolepolitiska satsningen med breddad rekrytering saknar en politiskt kritisk ambition som verkligen skulle kunna motverka de skillnader som ligger till grund för social snedrekrytering, menar Lena Martinsson. Talet om tillväxt och anställningsbarhet i en global ekonomi är ett mantra som upprepas i de högskolepolitiska dokument som hon analyserar. De konserverar skillnad genom begreppet social mångfald. Istället för den liberala mångfalds-diskursen som präglar dokumenten vill hon se universiteten som en plats för kritiskt tänkande där klass återtar platsen som analytiskt redskap.

SOCIAL MÅNGFALD?

Om förutsägbar bildning och om demokrati som sätter värden på spel

LENA MARTINSSON

I artikeln ”Politik och passioner” ondgör sig Chantal Mouffe över politikens död, över den ständigt återkommande strävan efter en ljum konsensus. Hon är frustrerad över den liberala dominansen och den liberala politikens oförmåga att tänka i politiska termer. Istället för att tänka i termer av höger och vänster ska man nu tänka i moraliska banor vad som är rätt och fel.¹ Det saknas, skriver hon, en verklig agonistisk² debatt om möjliga alternativ till den rådande hegemoniska ordningen.

I dagens högskolepolitiska satsningar återfinns, hävdar jag, en liberal dominans av det slag Mouffe beskriver.³ Den reproduceras i den nya examensordningen – den så kallade Bologna-processen – i forskningspropositionen som kom hösten 2008 men också i högskoleverkets arbete med breddad rekrytering.⁴ Ett gemensamt

mål i de här satsningarna är exempelvis att universitetet främst ska producera anställningsbara subjekt till en arbetsmarknad präglad av en global ekonomi. I forskningspropositionen talas det även mycket om betydelsen av att universitetet bidrar till tillväxtkraften. Universitetet som en plats för prövande och eventuellt också utmanande av den hegemoniska ordningen eftersträvas däremot inte i de här dokumenten.

I den rapport från högskoleverket där arbetet med breddad rekrytering i högskola utvärderas, används uttrycket social mångfald. Med detta menas att studenter med olika klassbakgrunder på högskolor och universitet ska bli del av en

Ett gemensamt mål i de här satsningarna är exempelvis att universitetet främst ska producera anställningsbara subjekt till en arbetsmarknad präglad av en global ekonomi.

pluralistisk gemenskap som de kommer att ha nytta av i sina framtida arbetsliv. Syftet med den här artikeln är att analysera denna föreställning om liberalt samförstånd och pluralitet. Vilken förståelse av politik präglas arbetet för ökad social mångfald av? Vad för slags subjekt möjliggörs när den liberala diskursen upprepas i arbetet för breddad rekrytering? Jag kommer också att granska hur klass eller det som kallas för social bakgrund ges mening i det här

sammanhanget samt vilken betydelse samförståndstanken ges för lärande.

I den här artikeln dominerar analysen av liberalt samförstånd, lärande och klasskonstruktioner så till den grad att man kanske kan undra vad artikeln gör i en tidskrift för genusforskning. Ett svar är naturligtvis att klass och ekonomiska diskurser behöver kunna diskuteras explicit även i genusvetenskapliga sammanhang. Ett annat svar är att det inom genusforskningen utvecklats en rad teoretiska ansatser som också öppnar för nya sätt att förstå klass. I mina analyser av klasskonstruktioner har jag bland annat inspirerats av hur Judith Butler förstår könskategorier som effekter av normupprepningar.⁵ Även ekonomi och klass är kategorier som pågående skiljs ut och ges mening. Föreställningar om ekonomi och klass upprepas av enskilda, i politiska sammanhang, i arbetsorganisationer och av myndigheter. Subjektspositioner skapas och omvandlas. Myndigheters texter om social mångfald är intressanta att studera för att de utgör en upprepning och materialisering av vissa normbildningar. De är också performativa i dubbel mening. De ska åstadkomma något, få människor i verksamheter runt om i landet att agera, att verka och att tänka i vissa speciella banor. Diskurser, som exempelvis en liberal föreställning om högskolans roll, ges kraft genom dokument som dessa. Butlers studier,⁶ tillsammans med Chantal Mouffes⁷ och Ernesto Laclaus,⁸ kan användas i en rad sammanhang.

En rapport om gemenskap

Högskoleverkets övergripande utgångspunkt är att högre utbildning är en demokratisk rättighet – att alla oavsett bakgrund ska ha samma tillgång till studier på ett universitet eller högskola. Hög utbildning och bildning bör innebära bättre chanser i livet för ett bredare befolkningsunderlag, vilket är något som hela samhället gynnas av.

Ovanstående citat är hämtat från Högskoleverkets utvärdering av arbetet med breddad rekrytering till universitet och högskolor som gavs ut 2007.⁹ I utvärderingen menas att arbetet med breddad rekrytering till universitetet och högskolan främst handlar om klass och social bakgrund.¹⁰ Det är unga med arbetarbakgrund eller från studieovana miljöer som inte söker sig till högre utbildning. I rapporten talar man återkommande om arbetarbakgrund, i ett fall om klass eller social bakgrund. Det mest använda begreppet är dock mångfald och social mångfald. En återkommande tanke i denna sammanfattande rapport är just att den sociala mångfalden är viktig för kvalitén på universitetet, att tillgången till högre studier inte bara är en demokratisk rättighet utan en tillgång för den enskilda högskolan såväl som för nationen. Skillnader mellan människor är också en nyttig resurs i en global ekonomi och på en global arbetsmarknad. Rapporten kan därmed ses som en upprepning av en diskurs om mångfald och dess betydelse för marknadsekonomisk tillväxt.¹¹ Att mångfald är en kvalitetsfråga försäkras idag också på de flesta svenska universitets hemsidor.

I citatet ovan gjordes högskoleutbildning till en allmän rättighet. Alla ska kunna läsa vidare. Det är naturligtvis en grundläggande och väldigt viktig utgångspunkt innan man börjar diskutera hur man kan förstå högskolans roll i samhället. Samtidigt anas ett annat tema då man talar om att en breddad utbildning är något som hela samhället gynnas av. När jag läser vidare i texten återkommer detta tema:

Det är Högskoleverkets mening att breddad rekrytering till högre utbildning måste ske utifrån förutsättningen att Sverige ska ta väl vara på den potential som finns i befolkningen.

I stycket kan Sverige både förstås som ett subjekt i form av staten och som ett kollektivt subjekt – ”vi alla”. Oavsett vilket, blir Sverige till som en kraft som ska ta tillvara de talangfulla och att det är en uppgift som förstås vara i allas intresse. Betydelsen av arbetet med breddad rekrytering har därmed kommit

att förskjutas något från att vara en allmän rättighet till att bli en potential av nytta för nationen. Möjligen kan man tänka sig dessa ansatser tillsammans: Den demokratiska rättigheten ska främja den svenska nationen.

Att Sveriges högskolor ska omfatta fler innebär också att olika sorters människor kommer till universiteten. I rapporten betraktas även detta som en vinst. Även om man betonar att det viktigaste är att ”de bäst lämpade verkligen

når fram till högre utbildning”, så är det framförallt viktigt att bedriva rekryteringsarbete för att mångfald av erfarenheter och perspektiv ”berikar undervisningen och studiemiljön”.¹² Det är alltså inte bara nationen som vinner på att man tar tillvara mångfalden utan också de universitet och högskolor som kommer att ta emot de nya studenterna. Ett återkommande argument i rapporten är att man exempelvis kan få en mångkulturell kompetens som är användbar

Betydelsen av arbetet med breddad rekrytering har därmed kommit att förskjutas något från att vara en allmän rättighet till att bli en potential av nytta för nationen.

i något som beskrivs som en global ekonomi. I en genomgång, som baseras på Boel Flodgrens utredning *Mångfald i högskolan* (2000), av de kvalitéer man kan vinna på mångfald i utbildningsväsendet sägs bland annat att: ”När det gäller den vetenskapliga kvalitetsdimensionen kan mångfalden utnyttjas för att förstärka en vetenskaplig perspektivmångfald.” Därefter betonas vad lärandet vinner på mångfald:

Beträffande lärandets kvalitetsdimension är mångkulturell kompetens allt viktigare på en arbetsmarknad som i hög grad präglas av kulturell mångfald och en globaliserad ekonomi.

I båda de här sammanhangen uppfattas mångfalden ha en självklart positiv inverkan på kunskapsutvecklingen. Mångfald är nyttig för inskolningen av arbetskraften i en globaliserad ekonomi. Kvalitetsdiskussionen fortsätter:

Det hänger samman med en social kvalitetsdimension, enligt vilken en social mångfald i studiemiljön är positiv i studenternas fortsatta liv och karriärer, i det mångkulturella samhället i allmänhet och inom yrken där man möter personer med många olika bakgrunder i synnerhet.

Till slut återkommer man till samhällsnyttan:

Även i en samhällelig kvalitetsdimension bidrar social, etnisk och kulturell blandning i högskolan till en mångkulturell och mångsocial förståelse. En mångfald i högskolan som följer utvecklingen i befolkningen bidrar också till att bevara högskolans legitimitet i samhället.¹³

Ett genomgående drag i kvalitetsbeskrivningen är alltså att mångfalden förstås som synonym med tillgång, resurs och kraft. Här skapas en idé om att de som tidigare inte kommit till högskola och universitet, som inte interPELLERATS, alltså tilltalats och givits positionen som potentiella akademiker, nu ska inkorporeras i den rådande dominanta eller hegemoniska ordningen. De här nya deltagarna kommer att tillsammans med dem som redan finns på universiteten höja kvalitén eftersom de sammantaget *re-presenterar en olikhet* som antas finnas på arbetsmarknaden. I rapporten betonas också att det måste finnas en öppenhet för de kunskaper och erfarenheter studenterna tar med sig.¹⁴ Det finns tveklöst något viktigt och värdefullt i den här diskursen. Mäniskor görs exempelvis inte till offer som ska hjälpas. De ses som en tillgång och ska integreras och beredas plats. Men här finns också en rad problem.

Diskursen om den sociala mångfalden, där skillnader framställs som en positiv tillgång, framställer det svenska samhället och de svenska högskolorna och universiteten som gemenskaper utan konflikter. Studenterna som tidigare exkluderas ska välkomnas in i den hegemoniska ordningen, bli en del av och inkorporeras i

medelklassen. Studenterna ska, med sina olika klassbakgrunder, dra nytta av och nyttjas av varandra.

Klassamhället eller samhälleliga ojämlikheter och erfarenheter av under- men också överordning förstås i denna diskurs som instrument för bildning. Målet med denna bildning är att studenterna ska få kunskap om människor med olika bakgrunder. De diskurser och materialiserade principer som möjliggör klassamhället utmanas däremot inte. Uppdelningen, skapandet av klass i sig, är inget som problematiseras i rapporten eller som högskola och universitet ska verka för att utmana. Medan man talar om att det finns *vinster* med en heterogen studentpopulation¹⁵, så används överhuvudtaget inte ord som makt, konflikt, exkludering eller orättvisa.

Den diskurs som möjliggör beskrivningen av Sverige och högskolan som ett rum för konsensus och gemenskap kan benämnas liberal rationalism.¹⁶ Chantal Mouffe är, som framgått ovan, kritisk mot den här sortens

... högskola/universitet är konstruktioner i vilka en rad andra möjliga former av bildning, bildningsmål, subjektiviteter eller samhällsformationer trängts undan.

beskrivningar av konsensusgemenskaper. De osynliggör att Sverige som nation eller högskola/universitet är konstruktioner i vilka en rad andra möjliga former av bildning,

bildningsmål, subjektiviteter eller samhällsformationer trängts undan. Det är, skriver hon även, ett slags våld att inte synliggöra de många viskapande processer som exkluderar andra och annat. Det svenska har exempelvis konstruerats genom att skilja ut, benämna, exkludera och underordna andra. Klass är en högst relationell konstruktion.¹⁷ Konstruerandet, naturaliserandet och normaliserandet av medelklassen kräver att andra underordnas, definieras, tilldelas egenskaper och framställs som annorlunda. När något normeras, när exempelvis ett subjekt konstrueras som anställningsbar arbetstagare i en universitetsdiskurs, trängs samtidigt andra möjliga former av akademisk subjektivitet undan. När ett samhälle formeras och materialiseras sker det samma. Andra alternativa möjliga samhällen definieras ut. Det är också ett slags våld att utgå från att det råder konsensus om vart man strävar, om vilka subjektiviteter som är viktiga att eftersträva och att vi alla skulle vara eniga om ett mål med såväl utbildningar som ett gemensamt samhälle. I de målbeskrivningar som ryms i Högskoleverkets rapport ryms exempelvis inte universitetet som en plats för kritisk bildning. Den liberala konsensusdiskursen omöjliggör också vissa subjektpositioner. I de kvalitetsbeskrivningar som återfinns i texten så görs inte positionen ”kritisk student”. Högskolan ska bli en plats för utbildning av anställningsbara subjekt.

Men högskolan skulle kunna, och kan, naturligtvis, i ett annat diskursivt sammanhang ges annan mening och spela en annan roll i samhället. Universitet och högskola kan utmana och utmanas också på sina ställen exempelvis återskapandet av klass. Kritisk och demokratisk bildning, som bland annat handlar om dekonstruktion av naturliggjorda hierarkier, exploateringar och normbildningar, gör högskolan viktig också för en mängd organisationer och människor vars mål inte är att skaffa sig yrkesutbildningar. Universitetet kan förstås som en resurs i exempelvis fackligt arbete, eller för att verka mot ett förtryckande samhälle i

politiska rörelser, eller för människor som vill agera för att verka för samhällsförändringar. I Högskoleverkets rapport begränsas emellertid målet till att göra vissa unga, de som anses utgöra en potential, med arbetarbakgrund till medelklass. Det är med andra ord en begränsad mängd människor man vänder sig till. Likaså är anspråken på samhällsförändring mycket begränsade.

Med den liberala diskursens dominans sker en undanträngning av andra former av bildning och bildningssubjekt.

Skulle större kraft läggas på att utbildningen också kunde användas i politiska rörelser och i fackligt arbete – för att ta några exempel – skulle också högskolan bli mer demokratisk i betydelsen öppen för alla och användbar i utvecklandet av visioner av skilda sorters samhällen.

Med den liberala diskursens dominans sker en undanträngning av andra former av bildning och bildningssubjekt. Den hegemoniska diskursen framställer samhälle och universitet som gemenskaper präglade av konsensus. I linje med Mouffe vill jag betona betydelsen av att framhäva den politiska dimension som ligger i upprepandet av denna liberala princip. För att möjliggöra och legitimeras andra konstruktioner av högskola och universitet krävs ett utmanande av denna hegemoni. Här krävs ett återkommande kritiskt granskande av skolans och universitetets roller i samhället. Dessa processer ska vara öppna för politiska beslut och alternativ.¹⁸

Utvärderingens demokratiska och pedagogiska mål

Det finns en pedagogisk tanke med att högskolor och universitet ska verka för social mångfald. Mångfalden ska bidra med något visst, vara en del av utbildningen. Det finns naturligtvis olika teoretiska sätt att förstå uppgiften som pedagog eller pedagogiska institutioners roll. Ett alternativ är att se skola och utbildningssystem som ett verktyg att socialisera barn och unga in i ett bestående samhälle. Det handlar, som Gert Biesta kritiskt uttrycker det, om att "producera subjekt" som ska fungera väl i en rådande ordning.¹⁹ Högskoleverkets utredning är ett exempel på en sådan pedagogisk syn. Det är en demokratisk rättighet att läsa vid högskolan. Det görs dock inte till en öppen fråga vad denna utbildning ska användas till, vilken framtid den ska leda till för den enskilde såväl som för samhället. Istället är målet att mångfalden ska

bidra till att man ska fungera bättre som arbetskraft i en global ekonomi, bidra till "samhällets" fortbestånd. En viss sorts subjektivitet ska tillverkas för att passa ett föreställt givet samhälle. De här sätten att tänka om sin roll som pedagog har stora likheter med den konsensusförståelse som Mouffe kritiserar. Man utgår från att det finns ett givet samhälle och att det finns en gemensam strävan att upprätthålla detta samhälle på ett visst sätt. Eleverna och studenterna ska komma att omfattas av denna strävan. Därmed utestängs alternativa former av liv och samhälle.

Det andra sättet att förstå sin uppgift som pedagog, eller pedagogiska institutioners uppgifter, är att ha en mer öppen idé om vad mötet med studenten eller eleven ska leda till. Man tar en risk både som pedagog, pedagogisk institution och som den som bildar sig, man vet inte vart det kommer att leda. Studenten eller eleven, liksom pedagogen eller institutionen, uppfattas på ett mindre förutsägbart vis. Målet blir att möjliggöra fler sätt att förstå sig själv i relation till andra, fler sätt att tänka sig ett samhälle. Eller som filosofen, pedagogen och genusvetaren Berit Larsson uttryckt det, att ett väsentligt syfte med utbildning och självbildning är att "deltagarna överskrider de gränser som vaktas av vanan och traditionen".²⁰ Det handlar exempelvis om att få möjlighet att utmana de gränser som tränger undan alternativa former att framträda som subjekt, som grupp eller som gemenskap. Att utmana dessa konstruktioner av subjektskonstruktioner och av gemenskaper är centralt för att man ska kunna omvandla världen, öppna för andra

politiska förståelser av sig själv, andra och samhället. Det möjliggör en strid om vilka gemenskaper som ska kunna bli möjliga. Föreställningar om givna identiteter liksom gemensamma platser eller rum sätts istället på spel.²¹

Återvänder man nu till kvalitetsbeskrivningen där det hävdas att en social mångfald i studiemiljön är positiv i studenternas fortsatta liv och karriärer, och vidare att det skulle vara positivt i det mångkulturella samhället i allmänhet och inom yrken där man möter personer med många olika bakgrunder i synnerhet, så utgör det ett exempel på den pedagogiska föreställning som presenterades ovan. Den pedagogiska tankens syfte är att transformera in mångfald i det rådande samhället. Att mångfalden ska bli en nyttig del i den hegemoniska ordningen framkommer även då det hävdas att social, etnisk och kulturell blandning i högskolan leder till en mångkulturell och mångsocial förståelse. Mötet med dem som uppfattas som annorlunda, med en annan kulturell eller klassmässig bakgrund, ska ge en slags *praktisk tilläggsfärdighet* att ha med sig ut i det samhälle där studenten ska verka på en arbetsmarknad. Det riskerar att begränsa mötet med andra till att bli en metod, ett praktiskt redskap för att hantera olika sorters människor. Det innebär att universitetets demokratiska satsningar på breddad rekrytering kan stymmas till att bli en metod med vilken man ska möta andra.²²

Pedagogen Sharon Todd oroas av det här sättet att uppfatta lärandemöten på. Hon vänder sig överhuvudtaget mot att man i mötet med elever och studenter ska utgå från sociala kategorier. *Annanheten* är,

enligt Todd och i viss utsträckning även hos Biesta, alltid given oavsett hur vi definieras. I sin bok *Att lära av den Andre* förespråkar Todd en annan förståelse av det lärande som kan finnas i mötet med den Andre.²³ Hon understryker att det inte handlar om att lära *om* utan lära *från* den Andre.²⁴ Det innebär bland annat att komma bort från just en distanserad förståelse, en kunskap om den Andre som exempelvis typisk medel- eller arbetarklass. I den "förståelse" av annorlundahet som det signaleras om i högskoleverkets rapport ryms en formel: olika uppväxt ger olika beteenden, kunskaper och erfarenheter. Denna förståelse blir liktydig med att "lära *om*". Man ska få kunskap om den andres villkor och lära sig hantera denna olikhet när man i sitt framtida yrkesliv möter andra som är olika på samma sätt som ens forna studentkamrater.

Som framkommit ger både Gert Biesta och Sharon Todd den Andre en annan betydelse än den som definierats ut då normativa kategorier konstruerats. Den Andre är därför inte liktydig med positioner som lesbisk, arbetare, svart och så vidare. Istället betonas att annanheten är given.²⁵ Ett verkligt möte med den Andre utgör en riskfylld möjlighet att bli utmanad. Den Andre är inte möjlig att veta något om. Detta möte är motsatsen till att inkorporera den eller det som tidigare definierats ut och öppnar för en förståelse av jagkonstruktionens politiska tillfällighet och därmed för dess potentiella möjlighet för omvandling, för ny subjektivitet. Sharon Todd manar också till en förståelse av annanhet som något att ta tillvara. Denna annanhet ska inte förstås som en effekt av förtryckande ideologier,

skriver hon, utan är en ”alteritet som är oberoende av sociala krafter”. Här vill jag emellertid gå emot Todd ett ögonblick eftersom jag menar att det inte är möjligt att tänka bort sociala krafter. Utifrån en Foucault- och Butlerinspirerad förståelse av subjekts tillkomst handlar aldrig makt bara om förtryck.²⁶ Det skulle i så fall innebära att det fanns ett fördiskursivt subjekt som helt enkelt skulle tuktas och begränsas. Istället möjliggör diskurser såväl identiteter som subjektiviteter. Jag vill också understryka att detta inte innebär att subjektiviteter är förutsägbara. Diskurserna gör världen, jaget och andra begripliga. Det möjliggör begär och subjektivitet. Det är i mångfalden av diskurser, i deras ständiga tillkomst, som jag också kan se hur en oberäknelig pluralitet är möjlig. Det är, menar jag, viktigt att inte se det annorlunda som en effekt av expressivitet, av ett sant inre jags uttryck. Det annorlunda ska naturligtvis inte heller begränsas till att förstås som ett uttryck för en viss social kategori, som kvinnlighet eller svenskhet. Vad jag åsyftar är en mer verklig, om man nu får lov att uttrycka sig så, återkomst av en trotsig pluralitet. Pluralitet förstår jag som tillkommen genom en mängd skiftande normerande principer.

Antagandet bygger dels på Chantal Mouffes teoretiska diskussioner och på den intersektionalitetsforskning som fick genomslag i postkolonial-, queer- och genusforskning under 2000-talets första år.²⁷ Varje individ interPELLERAS genom en mängd olika diskursiva materiella såväl som immateriella krafter, som son/älskare/åldring/ far/ student/ transperson. En och samma position kan i sin tur förstås och iscensättas utifrån en mängd diskurser. Positionen kvinna möjliggörs exempelvis av såväl patriarkala som jämställdhetsorienterade diskurser.²⁸ Mellan alla dessa föreställningar och diskursiva materialiteter skapas motsägelser och en mängd artikulationer, det vill säga förskjutningar i uttrycken eller iscensättningar när diskurser relateras till varandra. Det är, och här är en av mina huvudpoänger, omöjligt att veta hur individer kan komma att iscensätta effekterna av dessa ständigt pågående möten mellan olika diskursiva krafter.²⁹ Dessa iscensättningar som är omöjliga att förutse kan inte bara förstås i förtryckstermer utan utgör aktiva och oförutsägbara artikulationer. Det innebär förvisso att det finns en pluralitet eller skillnader *inom* varje individ och i många situationer kan individen komma att förstå sig själv men också sin omgivning på flera sätt och också kontrastivt. Men denna pluralitet är relaterad till de diskursiva möjligheter som återfinns i samhället.³⁰ Individualitet, liksom pluralitet, möjliggörs av de diskurser som ständigt blir till överallt i samhället. I den normativa tillkomsten av ett jag finns alltså också instabilitet och möjlighet till omvandlingar.³¹

**Ett verkligt möte med den
Andre utgör en riskfylld
möjlighet att bli utmanad.**

Denna pluralitet, som möjliggör individualitet, är naturligtvis omöjlig att skilja från den pluralitet som uppstår och möjliggörs i mötet med andra. Det är inte möjligt att veta hur man mottas i världen, hur andra relaterar till en och fångar upp ens sätt att agera och vara. Den yttre pluraliteten, att människor runt om en iscensätter sig och anknyter till en på olika sätt gör, och nu anknyter jag åter till Biesta, det möjligt att bli subjekt på fler vis. Gert Biesta understryker, med inspiration från Hannah Arendt, att det som behövs för att man ska kunna bli till som ett nytt subjekt, är andra som möter ens handlande på ett oförutsägbart vis. Begränsas mottagandet av stereotypa föreställningar om identiteter, eller av förutbestämda idéer om hur man ska agera, kan alternativa sätt att vara och agera i världen och göra denna värld, komma att begränsas eller omöjliggöras. För att pluralitet ska bli möjlig krävs en öppenhet för det oväntade hos dem som möter subjektets iscensätt-

Den förståelse av pluralitet som återfinns i Högskoleverkets mångfaldsbegrepp saknade denna öppenhet.

ningar. Denna öppenhet är exempelvis viktig om pedagogiska institutioner och pedagoger ska kunna vara verkligt demokratiska. Den förståelse av pluralitet som återfinns i Högskoleverkets mångfaldsbegrepp saknade denna öppenhet. Här finns en på förhand givna förståelse av olikhet

och av mångfaldens nytta. Studenterna ska lära om varandra, inte från varandra, och målet med deras bildning är instrumentellt och givet: De ska bli bra arbetskraft och anställningsbara. Mångfalden ska inte utmana utan nyttjas i det givna.

Pluralitetens kraft kan dock vara av ett helt annat slag. Förstås pluraliteten som något som kan komma till just för att normer och föreställningar om världen inte är entydiga utan kontrastiva, och att varje människas artikulering av dessa normer innebär en möjlighet av förskjutning, av förändrad mening, möjliggörs ständigt nya förståelser av världen och av subjekten. Pluralitet kan därmed ses som en utgångspunkt och som ett villkor för demokratiska strider om hur samhället ska utformas och omvandlas.³²

En rättighet för de välartade?

Efter min kritiska diskussion om social mångfald och dess pedagogiska implikationer, och sedan jag talat för möjligheten att både förstå pluralitet som en effekt av motsägelsefulla normer och som en förutsättning för rörelser och omvandlingar, vill jag nu raskt återvända till Högskoleverkets rapport och kritiskt granska den från ett annat perspektiv. Mitt mål är emellertid detsamma som tidigare, nämligen att analysera föreställningar om social mångfald i vilken olika klasser ska verka i samförstånd.³³ I det här avsnittet kommer jag också att argumentera för betydelsen av att se klass som ett pågående görande, ett politiskt handlande.³⁴ Med en sådan förståelse blir det betydelsefullt vad det är för bilder och föreställningar som skapas i texten.

Högskoleverkets rapport ska uttryckligen handla om klass och det som kallas för "social mångfald". I utvärderingen betonas att det finns andra utbildningar än de akademiska, som också måste ges värde, vilket jag uppfattar som ett mycket viktigt och centralt antagande. Universitetsutbildning är inte allt. Kunskapsbildning kan ske på en mängd olika sätt. Här finns också insikter om att det finns orättvisor, även om detta begrepp inte används i rapporten. Exempelvis påpekas att elever och studenter med studieovan bakgrund fått mindre hjälp av sina föräldrar med exempelvis läxor under skoltiden.

I utvärderingen återfinns dock även en särskiljande diskurs om rationalitetens betydelse av hög utbildning för nationen Sveriges och de enskildas väl, mot en mindre rationell förståelse. Det största problemet för att lyckas med breddad rekrytering är, som det skrivs sex gånger i den drygt 30-sidiga sammanfattande rapporten, bristande traditioner vad gäller utbildning. De som ska studera och kommer från arbetarhem måste bryta sig ut ur världar som anses alltför styrda av grupptryck och traditioner. Redan i de första raderna i förordet, skrivet av universitetskansler Sigbrit Franke och utredaren Thomas Furusten, menar man exempelvis följande:

Utbildningspolitiken har under många år och genom flera utredningar och uppdrag försökt skapa en högskola dit studenterna väljer mindre av tradition och mer utifrån kunskaper, intresse och förutsättningar. Det har visat sig vara en stor utmaning – andelen studenter med arbetarbakgrund eller med föräldrar utan högre utbildning ökade påtagligt först under 1990-talets kraftiga expansion av högskolan.

Här skiljs dels ett problem ut som består av dem som väljer av tradition, dels skiljs det eftertraktade ut som man kan kalla för normen. Denna norm består av dem som antas välja på individualistisk basis rationellt utifrån kunskaper, intressen och förutsättningar. Vilka de förra, de traditionsstyrda är, framgår av nästa mening: det är den arbetarklass från vilka de nya studenterna kommer. Sättet på vilket problemet formuleras här och sättet på vilken normen rekonstrueras har möjliggjorts genom en väl repeterad diskurs som sedan industrialiseringen på 1700-1800-talen skiljt ut arbetarklassen som en massa. Denna massa har utgjort den konstitutiva utsidan av medelklassen som definieras som modern i sin individualism och rationalitet. Diskursen har också sedan länge gett den tänkta rationella medelklassen uppdraget att upplysa och fostra arbetarklassen.³⁵ Citatet är också problematiskt för att det omöjliggör att man kan vara rationell, kunskapsstyrd och ändå välja bort högskolestudier.³⁶

Tradition kan naturligtvis betyda olika saker. All tradition ses inte som problematisk i rapporten. Ibland beskrivs nämligen också det individualistiska

och rationella som leder till högre utbildningar som en tradition hos vissa befolkningsgrupper:

Samtidigt saknas ofta de traditioner av utbildning som gör valet av högskolan till ett naturligt steg i orter med hög andel befolkning med arbetarbakgrund.

Lite senare inne i texten återkommer man dock till den tradition och icke-individualism som måste brytas:

Denna utmaning innebär inget mindre än att förändra de attityder till högre utbildning som förmedlas mellan generationer och som förstärks i ungdomsgrupper.

Utdragen är intressanta av flera skäl. Här framställs en önskan om att inkorporera den unga i något som skiljs ut som det rationella samhället i medelklassens värld. Här upprepas också en förståelse av klasskonstruktioner som en rest av kulturellt slag; det har med ”attityder” att göra. Klass, eller arbetarbakgrunden, uppfattas inte som relaterat till konstruktionen av samhället. Inte heller förstås klass som en effekt av pågående skillnadsskapande

**Arbetarbakgrunden förstås
snarare som en effekt av att en
grupp människors oförmåga att
bryta sig loss från attityder och
masspåverkan.**

processer där en norm och kollektiv identitet – medelklass – skapas genom att tillskriva de andra allt det som inte kan betecknas som rationellt. Arbetarbakgrunden förstås snarare som en effekt av en grupp människors oförmåga att bryta sig loss från attityder och masspåverkan. Därmed utsätts

inte den konstruerade normen – medelklassen – för självgranskning. Men framförallt utsätts inte det samhälleliga klassorganiserandet för prövning.

Ungdomsgrupper görs också i utvärderingen till något som ställs vid sidan av, som något vars påverkan individen ska befrias från. De problematiska attityderna förstärks ju i dessa grupper. En annan styrande förståelse som upprepas är att individerna ska befrias från det som inte kan betraktas som det rationella moderna samhället. Samtidigt återskapas främlingarna i detta samhälle – den värld som dessa unga då antas komma från. Klass blir till.³⁷

Den här föreställningen om vad problemet är får till följd att de metoder man utvecklar fokuserar individuella lösningar, som att få in de tänkta

talangfulla unga med arbetarbakgrund till universiteten. De andra lämnas kvar i något som tycks vara på en annan plats. Där återfinns de problematiska traditionerna och attityderna och den irrationella massan. Det demokratiska blir i det här sammanhanget att göra en personlig klassresa till en destination som redan är färdigdefinierad. De som "blir kvar" riskerar därmed att förstås som dem som inte antas ha talang för studier, som gör som man gjort i generationer eller lyssnar på andra i ungdomsgänget. Därmed framträder en föreställning av en arbetarklass som några som inte hör hemma i den hegemoniska normen.

Sättet på vilket klass, eller social mångfald förstås i rapporten, kan alltså sägas bidra till att klass återskapas och naturaliseras som kategori. Arbetet med breddad rekrytering som sker ute på universitet och högskolor behöver naturligtvis inte vara genomsyrat av den konsensusförståelse som genomsyrar rapportens retorik. Andra diskurser om samhälle, individ och lärande kan göra artikulationen osäker. Effekterna av den breddade rekryteringen kan inte heller någon ha kontroll över. Kanske kommer pluraliteten att öka på ett oförutsägbart vis, kanske kommer därmed såväl jagförståelser som den dominerande liberala ideologin vid universiteten att skakas eller stärkas.

Social mångfald eller konfliktfylld konsensus

I den här artikeln har jag analyserat och diskuterat begränsningarna som finns i den liberala strävan efter social mångfald. Jag

har också granskat hur klass eller det som kallas för social- eller arbetarbakgrund givits mening i det här sammanhanget samt vilken betydelse samförståndstanken om social mångfald får för lärande. Det jag oroat mig för är att det skapas begränsningar för vilka former av subjektiviteter och samhällen som ska bli möjliga. Universitet och högskola begränsas till att bli en fabrik som producerar anställningsbara subjekt i en ekonomi präglad av globalisering. Den sociala mångfalden blir ett instrument för produktionen. Retoriken manar till ett lärande som stänger möjligheter för andra former av subjekt att bli till.

Vid flera tillfällen har jag hänvisat till Gert Biesta, Judith Butler, Chantal Mouffe och Ernesto Laclau och deras radikala förståelse av både bildningens roll för ett demokratiskt samhälle och vad demokrati, pluralitet och social förändring skulle kunna vara. Alla betonar de betydelsen av oförutsägbarhet i politiska och pedagogiska skeenden. De vill också, om än utifrån olika utgångspunkter, söka efter och möjliggöra det oväntade. För Butler, Laclau och Mouffe utgör det oväntade en möjlighet att utmana den hegemoniska samhällsordningen. Laclau och Mouffe vänder sig mot alla föreställningar om att det finns ett givet gott samhälle som väntar på oss. Det handlar långt ifrån enbart om liberala konsensusförståelser som den som finns representerad i Högskoleverkets rapport om breddad rekrytering. I sin bok *Hegemony and Socialist Strategy* från 1985 dekonstruerar Laclau och Mouffe även den marxistiska skolan. De kritiserar den utvecklingspräglade föreställningen att det

borgerliga samhället skulle följas av ett socialistiskt där politik och politiska strider skulle ha upphört på grund av att klasserna upplösts. Den marxistiska berättelsen kritiseras för att osynliggöra andra samhällsliga strider än den mellan klasser. Strävanden efter fastlagda utopier förhindrar därtill det politiska. Det öppnar inte för alternativa förståelser av det framtida samhället. Den socialistiska vägen

Istället för att göra dessa klasser till fetischer på universitetet skulle universitetet kunna vara en av många platser där deras självklarhet utmanades.

blev naturliggjord. Andra alternativa visioner stängs ute. Istället, hävdar de, bör skapandet av visioner vara en pågående politisk fråga. Målet kan inte vara bestämt en gång för alla då det innebär att en rad alternativ utesluts.

Att möjliggöra oförutsägbarheten, och finna vägar för alternativa versioner att utforma, är viktigt för att radikal demokrati ska vara möjlig. De klasser som pågående skiljs ut, uppfattas som ofrånkomliga eller som naturliggjors, är förvisso exempel på en möjlig, om än ojämlig,

organisationsform. Den är dock långt ifrån den enda tänkbara. Istället för att göra dessa klasser till fetischer på universitetet skulle universitetet kunna vara en av många platser där deras självklarhet utmanades. Där det omöjliggjorda skulle kunna framstå som politiska alternativ.

Noter

- 1 Chantal Mouffe: "Politik och passioner" i *Ord och bild* 2003 (2).
- 2 Agonism kan beskrivas som ett politiskt förhållningssätt där man inte ifrågasätter existensen av konflikter och av skillnads-skapande processer. Däremot är det viktigt att finna möjligheter att arbeta med dessa konflikter på ett politiskt plan. Det kan handla om att finna former för att behandla dessa konflikter på.
- 3 För en vidare diskussion om policyforskning och reformer i utbildningssammanhang, se antologin *Educational Restructuring*: Sverker Lindblad & Thomas S Pokewitz, Information age Publishing 2004.
- 4 Högskoleverket, Rapport 2007:43 R: *Utvärdering av arbetet med breddad rekrytering till universitet och högskolor. En samlad bild*.
- 5 Se exempelvis Lena Martinsson: *Jakten på konsensus*, Liber 2006.
- 6 Judith Butler: *Gender Trouble*, Routledge, 1990; Judith Butler: *Undoing Gender*, Routledge 2004.
- 7 Chantal Mouffe: "Feminism, Citizenship and Radical Democratic Politics", *Feminists theorize the Political*, Judith Butler & Joan W Scott red., Routledge 1992; Chantal Mouffe: "Hegemoni och nya politiska subjekt", *Fronesis* 2000 (3-4), s. 27-43.
- 8 Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso 1985.
- 9 Högskoleverket, Rapport 2007:43 R: *Utvärdering av arbetet med breddad rekrytering till universitet och högskolor. En samlad bild*. Se även Magnus Åberg: *Lärardrömmar*, Mara 2008.
- 10 Högskoleverket, Rapport 2007:43, s. 10.
- 11 Se t ex Paulina de los Reyes: *Mångfald och differentiering. Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*, SALSA Arbetslivsinstitutet 2002. Ett annat, och möjligen tydligare exempel på denna diskurs i utbildningssammanhang utgör Forskningspropositionen som kom hösten 2008. Även i denna text relateras bildning till ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft på en global marknad.
- 12 Rapport 2007:43, s. 14.
- 13 Högskoleverket, Rapport 2007:43, s. 15.
- 14 Högskoleverket, Rapport 2007:43, s. 18.
- 15 Högskoleverket, Rapport 2007:43, s. 28.
- 16 Mouffe 2003, s. 87.
- 17 Laclau & Mouffe 1985.
- 18 Mouffe 1993, s. 139ff.
- 19 Biesta 2006, s. 112ff.
- 20 Berit Larsson: "Betydelsen av att komma till tals", *Ord och bild* 2002 (2-3), s. 70.
- 21 Gert Biesta 2006.
- 22 Berit Larsson 2002.
- 23 Sharon Todd: *Att lära av den Andre*, Studentlitteratur 2008.
- 24 Todd 2008, s. 28.
- 25 Todd 2008, s. 28.
- 26 Michel Foucault: *Sexualitetens historia. Viljan att veta*, Daidalos 2002. Judith Butler: *Gender Trouble*, Routledge 1990.
- 27 Chantal Mouffe 1992, samt "Hegemoni och nya politiska subjekt", *Fronesis* 2000 (3-4).
- 28 Chantal Mouffe 2000.
- 29 Annanheten är, enligt Todd och i viss utsträckning även enligt Biesta, alltid given oavsett hur vi definieras. Därför innebär detta verkliga möte ett utmanande av hur jaget konstituerats.
- 30 Jfr Berit Larsson 2002, s. 69.
- 31 Jfr Ernesto Laclau: *Emancipation(s)*, Verso 1996.
- 32 För en närliggande diskussion om pluralitet se Lena Martinsson & Eva Reimers: "Towards a Disharmonious Pluralism: Discourse Analysis of Official Discourses on Social Diversity", *Problematizing Identity*, Angel M. Y. Lin red., Lawrence Erlbaum Associates 2007, s. 51-66.
- 33 Chantal Mouffe 2000, s. 88.
- 34 Denna klassförståelse bygger såväl på Chantal Mouffes och Ernesto Laclaus verk *Hegemony and Socialist strategy*, Verso 1985, som Judith Butlers arbeten om performativitet.

- 35 Se även Lisa Blackman & Valerie Walkerdine: *Mass Hysteria*, Palgrave 2001 samt Pia Laskar: "Förnuft och Instinkt", *Framtidens feminism*, Tankekraft förlag 2007, s. 45-64.
- 36 Jfr Chantal Mouffe: *The Return of the Political*, Verso 1993/2005, s. 143.
- 37 Biesta 2006, s. 59, jfr. även Åberg 2008, s. 210.

Nyckelord

Klass, utbildningspolicy, social mångfald.

Lena Martinsson

Göteborgs universitet
Institutionen för kulturvetenskaper
405 30 Göteborg
lena.martinsson@wmst.gu.se